

Иво Андрић
ДЕЦА И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

СРПСКА КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ

Уређивачки одбор

Милан Алексић, председник
Драган Лакићевић
Радивоје Микић
Зорана Опачић
Зорица Хаџић Радовић

СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА

Иво Андрић

ДЕЦА
И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

Избор, њредјовор, најомене

МИЛАН АЛЕКСИЋ

БЕОГРАД
2023

© Задужбина Иве Андрића
Милутина Бојића 4, Београд

ПРЕДГОВОР

АНДРИЋЕВЕ ПРИПОВЕТКЕ О ДЕЦИ И ДЕТИЊСТВУ

У стваралаштву Иве Андрића приповетка као књижевна врста има посебан положај. Андрић је приповетке писао током читавог живота, од прозног првенца објављеног под насловом *Појодне* 1914. године, све до збирке приповедака *Кућа на осами* која је пронађена у заоставштини и објављена након пишчеве смрти. Иво Андрић је за живота објавио пет збирки приповедака. Прву збирку објавио је 1924. године у *Колу* Српске књижевне задруге под насловом *Приповећке*. Другом збирком, такође под насловом *Приповећке*, започета је библиотека *Савременик* Српске књижевне задруге 1931. године. Трећа збирка се појављује поново у *Колу* СКЗ под насловом *Приповећке II* 1936. године. Четврту збирку Андрић објављује након Другог светског рата под насловом *Нове приповећке* 1948. године, а пета збирка под насловом *Лица* објављена је 1960. године. Збирку приповедака *Кућа на осами* Андрић је обликовао, али је није објавио за живота. Посмртним објављивањем збирке *Кућа на осами* у *Колу* СКЗ 1976. године симболички је затворен круг и наглашено посебно место које је Српска књижевна задруга имала у Андрићевом животу и стваралаштву. Поред збирки које је сам обликовао, Иво Андрић је објавио велики број избора својих приповедака, у којима је понекад била и нека нова, до тада необјављена приповетка, али прво објављивање Андрићеве приповетке најчешће су имале у периодици. У времену између светских ратова Андрић је своје приповетке објављивао у већем броју новина и часописа („Књижевни југ“, „Југославенска њива“, „Летопис Матице српске“, „Време“, „Вардар“, „Политика“, „Мисао“, „Преглед“...), али је посебно

место имао књижевни часопис „Српски књижевни гласник“, у коме су Андрићеве приповетке имале почасно место и биле објављиване у празничним бројевима. Након Другог светског рата списак новина и часописа у којима је Иво Андрић објављивао приповетке још је дужи („Ослобођење“, „Борба“, „Политика“, „Летопис Матице српске“, „Дневник“, „Савременик“, „Књижевне новине“, „Израз“, „НИН“, „Одјек“, „Побједа“, „Живот“...), а посебно је интересантно да се први пут појављују часописи намењени деци у којима се објављују и Андрићева књижевна дела („Пионири“, „Глас деце Подриња“, „Титов пионир“, „Венац“).

Приповедачко мајсторство Иве Андрића било је препознато одмах по објављивању прве збирке приповедака, јер је за ову књигу добио „Награду Љубомира Михаиловића“ Српске краљевске академије. У оцењивачком одбору били су Богдан Поповић, Светислав Петровић и Сима Пандуровић. Одмах је уследило и признање Српске краљевске академије која је Андрића примила за дописног члана 1926. године, на предлог Богдана Поповића и Слободана Јовановића, а касније и за редовног члана 1939. године, на предлог Богдана Поповића, Уроша Предића и Ђорђа Јовановића.

Андрићева дела су брзо постала део школских програма и временом су се све чешће појављивала такозвана школска издања, односно избори приповедака које се налазе у списку ђачке лектире. Иако Андрић заправо није наменски стварао своје приповетке за одређени део читалачке публике и није их наменио деци као посебној публици, неке од његових приповедака можемо да сврстамо у опсег књижевности за децу. Термин *књижевности за децу* не треба схватити у било како ограничавајућем смислу, већ као део књижевности који је доступан деци и дечјем разумевању. Опсег дела која посматрамо у оквиру књижевности за децу обухвата различите узрасте, од најмлађе школске деце до младих који се налазе на граници зрелог животног доба. Наравно да Андрићеве приповетке за децу нису усмерене ка најмлађем школском

узрасту, али неке од њих (*Аска и вук*) отворене су и за дечје разумевање и не представљају нерешив проблем у смислу разумевања текста и долажења до његовог смисла током читања. Шездесетих година двадесетог века Петар Цацић и Мухарем Первић, приређујући *Сабрана дела Иве Андрића*, тематски су груписали Андрићеве приповетке у неколико томова које су насловили према карактеристичној приповеци за одређену тематику. Приповетке које приказују детињство и чији су јунаци деца, окупљене су биле у том под насловом *Деца*, који је узет од истоимене приповетке. Кључни аргумент за тврдњу да ове приповетке можемо поимати као део књижевности за децу управо представља чињеница да је у њима централна тема детињство, веома важан део човековог живота, а у исто време у овим приповеткама јунаци су деца. Наравно, као и сва велика књижевна дела која припадају области књижевности коју називамо књижевност за децу, и Андрићеве приповетке поседују слојеве значења који нису намењени најмлађој публици, али не представљају препреку за схватање мало старијој деци, односно младима. Андрићеве приповетке које можемо посматрати као део књижевности за децу нису настајале на почетку његовог приповедачког опуса. Прву приповетку о детињству и деци Андрић је објавио 1935. године, а након тога ове приповетке су се појављивале редовно и биле су константно присутне у његовом приповедачком опусу. Велики део ових приповедака био је окупљен у тому *Деца Андрићевих Сабраних дела* из шездесетих година, али у њему ипак нису биле присутне све. У овој књизи доносимо комплетан део Андрићевог приповедачког опуса посвећен детињству и у којем су деца књижевни јунаци.

Иво Андрић је приповетку под насловом *Деца* објавио 1935. године у „Српском књижевном гласнику“. У овој приповеци Андрић је први пут детињство поставио као основу приче, а приповедачки поступак је одабран тако да укаже на посредованост приповедачке инстанце. У првој реченици приповетке се наглашава да постоје два приповедача, а

касније и да један од њих, проседи инжењер, приповеда са две тачке гледишта. Прва тачка гледишта везана је за зрело животно доба („наш пријатељ, проседи инжењер“), а друга за тачку гледишта детета као непосредног учесника у догађајима о којима се приповеда. Андрић је често користио удвајање приповедача у својим књижевним делима, јер тако директно приказује на који начин се одвија преношење приче (поменимо само као примере приповетку *Труи* и роман *Проклећа авлија* који у својим тематским основама управо имају причу и причање). Поступак удвајања тачке гледишта једног приповедача такође је чест поступак у књижевности и Андрић његовим коришћењем уводи инфантилизовану тачку гледишта у причу, чиме се добија на аутентичности приповедања, јер догађаји бивају представљени, а не тумачени. Друга тачка гледишта доноси ретроспективни поглед на прошлост и уводи искуство приповедача који се осврће на давне догађаје из свог живота. У приповеци *Деца* описан је догађај из детињства, дечја сурова игра лова и туче, којој је у основи сукобљавање због различитости. Приповедач се присећа свог друштва из детињства, групе дечака у коју је желео да буде примљен и прихваћен. Њихово дружење подразумевало је и походе на децу из суседства, што су заправо били напади, туча и прогањање. Андрић је мајсторски представио мотивацију за сукобе, не улазећи подробно у појединости које би његов приповедач разрађивао. Напротив, приповедач се присећа да су ишли да бију јеврејску децу „о нашим или њиховим празницима“. Увођење мотива празника са собом доноси објашњење да је заправо верска нетрпељивост основни разлог за нападе на децу друге вере, а са собом повлачи и питање одакле су мали јунаци стекли такву врсту одбојности према припадницима друге религије, јер су деца мржњу морала да стекну у својим породицама, односно да буду научена у својим кућама. На тај начин, представљајући дечју сурову игру која је заправо рат против других који нису исте вере, Иво Андрић је приказао мржњу која тиња у земљи чије

је становништво подељено различитим верама и у којој верска нетрпељивост опстаје и траје упркос протоку времена. Посебно је важно нагласити да јунак у приповеци жели да буде прихваћен у друштву дечака које предводе Миле и Палика и да са њима учествује у походу на јеврејску децу:

За мене, који дотад нисам никад учествовао у таквим подвизима, била је то велика почаст од стране двојице вођа.

Припреме деце за полазак у поход показују озбиљност, јер се они наоружавају веома опасним оруђима која су само корак до правог оружја. Алатке које дечаци носе могу да нанесу озбиљне повреде (ловачки штап, цев од гуме, даска са ексерима који из ње штрче) и поход дечака све време је постављен у паралелизам са ловом и његовим основним појединостима (оружје, ловац, плен). Радња достиже врхунац у сцени јурњаве за јеврејским дечаком по дворишту напуштене муслиманске верске школе. Место на коме се одвија кључна сцена није случајно одабрано, већ је у питању још један детаљ којим се наглашава питање верске нетрпељивости у приповеци. Иако је био сатеран у клопку, јеврејски дечак успева да побегне зато што јунак приповетке не може да га удари штапом.

Андрић минуциозно слика тренутак у којем време као да се зауставља док јунак посматра прогоњеног дечака:

За један трен ока видех га пред собом, са уздигнутим рукама, једна му подланица сва у крви, са забаченом главом као код самртника. У том тренутку угледах први пут његово лице. Уста му напола отворена, усне беле, очи без погледа, разливане као вода, без икаква израза више, и одавно избезумљене. Ту је требало ударити.

Јеврејски дечак успева да побегне, јер јунак приповетке остаје непомичан и не успева да нанесе ударац ни сам не знајући шта му се догодило. Због тога што пропушта јеврејског дечака и тиме му омогућава да побегне, јунак бива презрен

у свом друштву и постаје мета за подсмевање, што код њега изазива велику трауму и усамљеност, будући да бива практично избачен из друштва, што је и симболички наглашено плувањем од стране вође дружине. У сећању приповедача остало је да је било потребно доста времена да јунака приме поново у друштво, дакле временом се стање поправило, али свест о понижењу није никада нестала, него је, као нека врста ожиљка, остала увек присутна.

Приповетком *Деца* Иво Андрић мења до тада устаљену слику детињства као безбрижног животног доба у српској књижевности за децу и показује да детињство и те како носи са собом велике изазове, страхове и патње, те да последице догађаја у детињству човеку остају трајни пратиоци читавог живота:

Мали људи, које ми зовемо „деца“, имају своје велике болове и дуге патње, које после као мудри и одрасли људи заборављају. Управо, губе их из вида. А кад бисмо могли да се спустимо натраг у детињство, као у клупу основне школе из које смо давно изишли, ми бисмо их опет угледали. Тамо доле, под тим углом, ти болови и те патње живе и даље и постоје као свака стварност.

Слика детињства у Андрићевим приповеткама за децу престаје да буде идеализована и због тога што се у њима појављују и важне егзистенцијалне теме. Поред приказивања детињства као животног доба које није само безбрижно, Андрић уводи у приповедање о деци и мотив зла, заправо тему односа човека и зла. Интерес за дејство зла на човека у српској књижевности био је одувек присутан, али наглашено интересовање за унутрашње процесе у човековом бићу које зло проузрокује нарочито је било испољено у роману *Горски цар* Светолика Ранковића на самом крају деветнаестог века, и у приповеткама Петра Кочића, нарочито у приповеци *Мрачајски њројџо*, почетком двадесетог века. Андрића је однос зла и човека опсесивно интересовао и он је ову тему разрадио

у много већем опсегу у односу на своје претходнике у српској књижевности. У Андрићевом приповедачком делу ова тема је присутна још од појаве приповетке *Пути Алије Ђерзелеза*, и након ње у многим Андрићевим приповеткама (поменимо само неколико: *За лојоровања*, *Мусџафа Маџар*, *Мара милосница*, *Аникина времена*, *Труи...*) Интересантно је да тему односа зла и човека налазимо и у приповеткама у којима су јунаци деца. У већ поменутој приповеци *Деца* приказан је јунак који би хтео да чини зло да би био прихваћен у свом друштву, али он не успева да чини зло јер треба да бије децу друге вероисповести, а он то „не може и не уме“. У другим приповеткама које се баве детињством и у којима су јунаци деца, Андрић је приказао и другачије односе. У приповеци *Прозор* јунак неће са својим другом да чини зло разбијајући прозоре на кући старици која живи на периферији града. Дечак не жели да старици камењем полупају прозоре јер сматра да је то претешка казна за грдње и тужакања родитељима које им та жена приређује. У исто време, дечак се плаши казне, пријаве полицији која би могла да уследи, а нарочито очевог гнева и батина које би претрпео. У знак одмазде за непристајање на поход, његов другар каменом разбије прозор на јунаковој кући, те га отац сурово пребије, исправно претпостављајући да су за учињену штету одговорни његови другови. Очева строгост и сталне батине које јунак трпи у причу су уведене да би се нагласила и другачија страна детињства, које се тако указује, не више као безбрижно, већ као тешко и мучно животно доба. Није случајно да Андрићев јунак као коментар у приповедању наводи: „Целог века се после лечимо од тог детињства“, наглашавајући промену у перципирању и поимању овог животног доба. Детињство постаје простор страхова и nelaгодности и симболизује не више безбрижност и заштићеност, већ различита искушења и недаће.

Ако пажљиво осмотримо ситуације у којима се налазе јунаци приповедака *Деца* и *Прозор*, видећемо да су у оба случаја у питању дечаци који или не могу (у приповеци

Деца) или не желе (у приповеци *Прозор*) да чине зло, а бивају кажњени (од стране другара или оца). Андрић је у ове приповетке поставио и дубљи слој значења, везан за природу света у којем јунаци обитавају. Питање сложености од безбрижности детињства отвара се запитаношћу над природом света у којем бивају кажњени не они који чине зло, већ они који га не чине. Андрић је ово питање отворио у приповеци *Деца* (1935), поставио га у средиште приповетке *Трућ* (1937), минуциозно показујући како зликовац Челеби Хафиз страда не због свих зала које је у животу починио, већ због јединог доброг дела које је учинио, и вратио му се у приповеци *Прозор* (1953), наглашавајући на њеном крају да је „свет пун бесмислених зала и неразумљивих, замршених одговорности“. Сложеност овог питања посебно је наглашена ако га посматрамо у религиозном кључу зато што се намеће суштинско питање: ко је створио такав свет, пун зла, у којем страдају они који не чине зло? Андрићева критика творца није експлицитна, већ је прикривена и указује се једино након детаљне анализе, те очигледно није намењена млађој публици, иако се налази у приповеткама које приказују детињство и децу. Питање поретка света поставља се и у приповеци *Змија* у којој је приказано страдање невиног бића, девојчице коју је ујела змија у дивљини Босне, далеко од села и помоћи. Путници, девојке српског порекла, али одрођене, сестре из понемчене личанске породице која генерацијама даје високе официре аустријској војсци, путују из Беча и сусрећу се са сиромаштвом и неразвијеношћу Босне. Поред пута оне затичу жену чију је ћерку ујела змија и која се већ налази у агонији, а једину доступну помоћ представља сеоска гатара. У приповеци Андрић приказује Босну као земљу у којој нема ничега, ни најмање помоћи када је потребна. Муке у којима се налази девојчица код јунакиња приповетке изазива запитаност над бедом и заосталошћу Босне („Зар вреди због Босне плакати?“), а запитаност призива мисао о одговорности преко које се долази до разматрања природе

света. Реакција девојака на случајно и бесмислено страдање девојчице најпре је инфантилна у својој егоцентричности јер оне преиспитују сопствене акције и сопствену одговорност, али одмах затим једна од јунакиња у приповеци вербализује прикривену критику творца света:

„Нисмо криве!“ Дабоме, то је најлакше казати; тако на крају испада да нико није крив, а видиш како се живи и шта се ради. Сама си, ето, видела својим очима. Неко ипак мора да је крив, јер иначе како је могућна таква страхота? Таква страхота!

Наравно, критика је отворена, јер није упућена конкретном кривцу за постојеће стање, али запитаност остаје да лебди.

Истоветан утисак изазива завршетак приповетке *Писмо из 1920. године* у којој је приказана Босна као подељена земља и пажња је усмерена на нетрпељивост која избија због различитости религија („Босна је земља мржње и страха“). У писму које је инкорпорирано у текст приповетке јунак пише о мржњи и највише је везује за верску нетрпељивост, наглашавајући да жали због тога што се највећи део вере и љубави религиозних људи усмерава у мржњу према онима који другачије верују („Највише злих и мрачних лица може човек срести око богомоља, манастира и текија“). У овој приповеци Андрић је веома сликовито представио непремостиве разлике између различитих вера у Босни описујући откуцавање сатова ноћу у Сарајеву, преко којег постаје јасно да се супротстављене религије не могу усагласити ни када је реч о веома практичном питању као што је рачунање времена, те да се њихови односи не могу изменити. На самом завршетку приповетке кључну запитаност над природом света поставља приповедач својим коментаром о судбини свог пријатеља: „Тако је завршио живот човек који је побегао од мржње.“ Будући да је тај човек убијен у фашистичком бомбардовању болнице у којој је радио као доктор током грађанског рата у

Шпанији и да су са њим убијени скоро сви рањеници које је лечио, приповедачев коментар не уводи само мисао о иронији судбине, већ и о поимању света и сила које њим владају.

Наглашавање верске подељености Босне постављено је у средиште и у приповеци *Три дечака*. Посета аустријског ерцхерцога Сарајеву и свечани дочек бивају искоришћени да се симболички представи контраст верски подељене и остале земље, која је, поврх свега, и окупирана, те пре личи на колонију него на део царевине која њоме управља. Улица у којој три дечака живе заправо је сокак у којем су једине праве три куће оне у којима живе њихове породице, свака као представник различите религије. Сокак је мрачан и у свакој од ових кућа увече се читају различите молитве, чиме Андрић јасно симболички представља читаву Босну, постављајући у супротност центар града, сав у светлости, у којем је седиште окупационе власти, високи гост из Аустрије и, са друге стране, мрачни сокак у којем су три куће са три различите религије и око њих сиротињске уцерице.

У Андрићевим приповеткама за децу увиђање природе света собом често повлачи и појаву страха, будући да свет није саздан према човековим потребама и често бива противан њему. Неки од страхова који се појављују у детињству могу да буду неутемељени и преувеличани као у приповеци под насловом *Књиџа*, у којој је детаљно представљен дуготрајан и велики страх, а заправо безразложан, страх који се појављује код ученика због ненамерног оштећења библиотечке књиге. Дечаку књига узета из школске библиотеке испадне из руке на степеницама и потпуно се раскоричи што код њега изазива страх толиких размера да он у својој патњи размишља и о смрти као начину бекства од казне за коју мисли да му следује. Током читаве школске године њега не напушта страх који покушава да одагна молитвом, мислима о пожару у којем би изгорела читава зграда са свим стварима у њој. Андрић минуциозно указује на самоћу и недостајање било које инстанце која би дечаку могла да буде од помоћи. Детињство

се још једном указује у једном другачијем светлу у односу на устаљену представу у књижевности за децу до тада:

Сви траже од њега само напор и питају за плодове тога напора, а нема никога коме би могао да се повери и да потражи савета и излаза.

Јунака ове приповетке страх примора и на акцију, те он у покушају да поправи књигу набавља туткало и лепи корице невешто и неспретно, да би се на крају полугођа показало да је страх заправо био безразложен због тога што библиотекар ни не погледа оштећену књигу раздужујући ученика и враћајући је на гомилу других књига.

Андрић је проблеме са којима се деца суочавају поставио у први план усмеравајући приповедање на унутрашња збивања у јунацима и наглашавајући да патње проживљавају сами, да помоћ не могу добити ни од родитеља нити од другова. Тиме се у овим приповеткама приказује како човек пролази кроз преломне животне ситуације сам, иако не мора бити физички одвојен од својих ближњих. У приповеци *Кула* приказана је неочекивана појава страха код дечака Лазара, јунака приповетке. У тренутку када се налази сам у мраку, у кули која је иначе познато место за играње и њему и његовим другарима, изненада се код Лазара појављује страх, толико интензиван да га приморава на бекство. Посебно место у овој приповеци Андрић је посветио игри која, као специфична људска активност, нарочито обележава детињство, те приповедач нарочито истиче посебно и важно место игре у животу деце.

Цео живот оног првог света био је њему и његовим другарима досадан, изгледао неважан и нестваран, а прави, главни, истински свет – била је кула са игром и доживљајима које само игра даје, и само у детињству, у доба кад се живи животом својих жеља и тако доживљава све што се жели.

Детаљно описујући дечачку игру рата, Андрић у приповеци *Кула* приказује преломни тренутак у којем игра престаје

да буде безазлена дечја разонода и задобија обличје стварног сукоба и доноси стварни бол. Разлика између детињства и живота одраслих, живота у целини на тај начин је посебно наглашена:

И, то је болело, болело страховито, изнад сваког очекивања. (...) Прави рат и прави непријатељ. У том наглom открићу била је већа и тежа половина његовог бола.

Андрић у својим приповеткама о деци приказује детињство као доба многих промена, у приповеци *Кула* назначена је и разлика која почиње да се појављује у односу дечака према девојчицама током одрастања. У сусрету са девојчицом која тражи своју изгубљену козу, Лазар мисли о свом нејасном поимању онога што се дешава између мушкараца и жена, чему не зна ни имена, ни облика. У приповеци *Мила и Прелац*, такође је приказано одрастање дечака током којег се мења и однос према другим људима, на првом месту према његовој тетци Мили. Дечак је своју тетку идеализовао и осећао изузетну срећу због њеног присуства које је поимао као извесност живота. Успављивање у њеном друштву оставило му је за читав живот слику жене која бди над њим док он пада у сан. Да би нагласио разлику која постоји између дечјег поимања догађаја и оног који имају одрасли, Иво Андрић је често, па тако и у приповеци *Мила и Прелац*, користио удвојену тачку гледишта у приповедању. На тај начин је у приповетку унета озбиљна животна тематика, уведена је и тема смрти, а коришћењем инфантилизоване тачке гледишта у потпуности је избегнута патетизација, будући да је ефектно наглашено различито схватање истог догађаја од стране одраслих, са једне стране, и деце, са друге стране. Коришћењем оваквог поступка приказано је да дечак и не разуме шта може да значи поглед који је његова тетка Мила упутила према странцу, Прелцу, при његовом доласку у касабу. У приповеци је на самом почетку представљено да је дечак био одвећ мали да би схватио погледе одраслих

људи, али у њему се касније дешава потпуни преокрет. Идеализација тетка Миле нестаје у потпуности у тренутку када дечак примети сузу у њеном оку на вест о Прелчевој смрти, јер тада он схвата да Мила жали за странцем и скитницом Прелцом. У дечаку се одвија промена коју сам препознаје као зло које га притиска:

Није знао шта је то с њиме, ни зашто је тако, али је осећао да је неко тешко, непомерљиво зло легло на њега, и да помоћи нема. Не тетка Мила, не све жене овог света, него ни сви хорови небеских анђела не могу ништа у том злу променити ни поправити.

Губитак наклоности према својој тетци коју је чак замишљао као своју невесту, код дечака је мотивисана њеним плачем за Прелцом. Тај плач дечак поима као грешан, он за њега представља „неразумљиво понижење“ и „бол без лека“ и изазива у њему бес и гађење. Реакција изневереног љубавника која се појављује у бићу дечака сведочи о завршетку детињства и кораку према новом животном добу.

У свим приповеткама о деци и детињству Иво Андрић је поставио у средиште радње неки вид откривања живота, проширивања сазнања о правој природи живота и света, било да су у питању тешки и тамни, или лепши и ведрији садржаји људске егзистенције. У приповеци *Панорама* приказан је дечак који се упознаје са светом преко фотографија у радњи „Панорама свијета“. Нарочитим осветљењем и увеличавајућим огледалима слике далеких земаља и непознатих градова приказују се посетиоцима и дечак бива привучен и занесен посматрањем до те мере да слике далеких предела и великих градова у његовом поимању постају важније од свакодневног живота. Присећајући се, из перспективе одраслог човека, догађаја из детињства, приповедач наглашава да колико год је панорама била примитивна машинерија и пословна идеја чији је циљ извлачење новца из џепова становника провинције и забитих крајева Аустроугарске, њему

је представљала увод у игру, увод у разигравање и разграновање маште. Дечак на основу слике започиње да конструише причу и у приповеци *Панорама*. Иво Андрић приказује моћ маште и начин на који настају фикционални светови, какви постоје у књижевности. Андрић посредно показује начин на који функционише стваралачки принцип и како се проширује почетни утисак створен на основу чулних осета, те на основу фотографије далеког града настаје прича која се разгранавља, проширује и прати приповедача читавог живота. Прича заправо постаје апологија маште, а приповедач се из тачке гледишта одраслог човека с љубављу сећа слика из панораме и себе види као њиховог дужника зато што су у њему пробудиле љубав према свету и везале га за живот.

Сазнања о свету и збивањима у њему имају и другачије облике у Андрићевим приповеткама за децу. У приповеци под насловом *У завади са светином* реч *сумњив* привлачи пажњу дечака док прислушкује разговоре старијих људи који коментаришу политичке прилике ондашњег времена. Чињеница да неко бива у незавидној животној ситуацији зато што је *сумњив* дечака почиње да интересује и он у специфичном облику игре почиње да себе посматра као неког ко је у завади са читавим светом и ко је постао *сумњив*. Уживљавање у необичан облик игре доводи и до појаве страха код дечака иако разлози за то постоје само у његовој машини. У неким од ових приповедака у први план је постављено путовање и нова сазнања која се на путу стичу. У приповеткама *Излећ* и *Екскурзија* упознавање нових предела бива подстицај за увођење ониричке фантастике у причу. У приповеци *Излећ* дечаку у сан долази трагична прича везана за старо утврђење код Добруна и великашку породицу Павловића, обласних господара у средњем веку. Сан се појави у кратком поподневном дремежу, али потресе дечака толико да о њему мисли као о веома мрачном доживљају који га приморава да у реку баци велики зидни ексер пронађен у рушевинама утврђења. Реакција јунака, коју приповедач не објашњава ниједног

тренутка, једино је повезана са садржајем сна у којем се о такав ексер, након трагичних догађаја изазваних њеном безразложном срџбом, обеси кнегиња. Сан се заправо појављује као једина мотивација дечаковог поступка. Истоветном техником, уношењем сна у форми уметнуте приче, Андрић се служи и у приповеци *Екскурзија* у којој се појава ониричке фантастике такође мотивише физичким контактом са предметом из прошлости. Јунакиња приповетке додирује турбе Дамад Алипаше на Калемегдану, односно алком лупа на врата и изговара речи којима позива мртвог везира. Наивна шала касније бива узрок појаве ноћне море и девојка сања Дамад Алипашу који одговара на њен упућени позив и чак разговара са њом у сну, појачавајући јој страх све до тренутка када бива спасена буђењем.

Уметнута прича, али сада у облику сећања на детињство, појављује се у приповеци *На обали* у којој се јунак, ђак гимназије, у паузи између пливања у реци, присећа детињства, сиромаштва које је пратило његову породицу и немогућности да се погрешна представа о животу промени да би у њему било праве радости. У тој замишљености, младић се присећа своје прве дечачке љубави, и то сећање приповедач обликује као причу у причи и завршава је враћањем у стварност и поновним препливавањем хладне реке при повратку кући. Сећања се појављују и у другим приповеткама које је Андрић посветио теми детињства. У приповеци *На сшадиону* јунак се присећа детињства и очекивања која је имао од живота и сталног очекивања оног што треба да дође, оног „сутра“ као обећаног и дохватљивог, које се често никада није појавило и заправо је било симбол будућег времена и увек било недохватљиво, стално се измичући као мамац и варка која служи родитељима и учитељима за усмеравање и уверавање да будућност долази и да за њу треба бити спреман. У приповеци под насловом *Велики расџусџи* сећање је усмерено на школске распусте дечака и његову опсесију археологијом и потрагом за траговима прошлости на месту где их није

могло бити, те на негативне реакције околине, односно људи из његовог окружења, које памти као увреде читавог живота.

Посматрамо ли хронолошки приповетке које је Иво Андрић написао о детињству, видећемо да се у последњих шест појављује истоветно име књижевног јунака, у питању је дечак Лазар. У Андрићевом приповедачком опусу овакав поступак је чест и представља назнаку извесне циклизације. Различити приређивачи су и користили не само тематику приповедака, већ појаву истих књижевних јунака као основу за груписање приповедака (у приповетке о братрима најчешћи јунаци су фра Петар и фра Марко). Очигледно је питање грађе која је узета за стварање књижевних дела било решено тако што се писац служио и својим искуством и сећањима, те их је уткао у фикционалне светове својих дела. Такође, Андрић је своја књижевна дела писао тако што је уланчавао мање целине у веће од којих су некада настајале обимније књижевне врсте као што је роман, а у другим случајевима приметне су знаке одређених подударности, али надређена целина изостала је пишчевом вољом.

У оквиру Андрићевих приповедака за децу посебно место има приповетка *Аска и вук*, у чију основу је Андрић поставио алегорију, представљајући уметност као средство за борбу против смрти и нестанка. Символиком овце и вука, Андрић је приказао борбу за живот и место које уметност има у човековом животу. Знатно пре него што ће у својој беседи изговореној при додели Нобелове награде за књижевност поменути Шехерезаду, чије причање служи да завару крвника, Андрић је истоветну улогу поверио овчици Аски, која плесом очара вука и на тај начин продужава свој живот све до тренутка до којег не стигне спас. У овој приповеци написаној по угледу на жанр басне, Андрић је живот поставио као врхунску вредност, а тај мотив се често појављује у његовим књижевним делима. Поменимо само на овом месту завршетак петог поглавља романа *На Дрини ћуприја* који као филозофију касабе наводи да је „живот несхватљиво

чудо, јер се непрестано троши и осипа, а ипак траје и стоји чврсто 'као на Дрини ћуприја'". Управо ће мисао о животу који траје упркос сваком квару и злу на овом свету пресудно обележити Андрићево дело. И у оним приповеткама у којима се на први поглед чини да је зло моћније и да односи превагу, будући да јунаци страдају, бивају понижени и поражени, живот као феномен траје, он се продужава иако појединац не успева да се избори са силама које владају у свету. Уз живот траје и прича, те она такође бива веома важан мотив у Андрићевом стваралаштву. Прича је често у основи и његових романа, те није случајно да су првобитни записи који претходе целовитом рукопису романа *На Дрини ћуприја* посвећени причама младића на вишеградској ћуприји, нити је случајно то што у роману *Проклећа авлија* централно место имају прича и причање. Андрић је своју беседу изговорену приликом уручења Нобелове награде за књижевност и назвао *О ѝричи и ѝричању* и у њој је на веома важно место у човековом животу поставио књижевност, односно уметност речи:

Тако нам понекад изгледа да човечанство од првог блеска свести, кроз векове прича само себи, у милион варијаната, упоредо са дахом својих плућа и ритмом свога била, стално исту причу. А та прича као да жели, попут причања легендарне Шехерезаде, да завара крвника, да одложи неминовност трагичног удеса који нам прети, и продужи илузију живота и трајања. Или можда приповедач својим делом треба да помогне човеку да се нађе и снађе? Можда је његов позив да говори у име свих оних који нису умели или, оборени пре времена од живота крвника, нису стигли да се изразе? Или то приповедач можда прича сам себи своју причу, као дете које пева у мраку да би заварало свој страх? Или је циљ тога причања да нам осветли, бар мало, тамне путеве на које нас често живот баца, и да нам о том животу, који живимо али који не видимо и не разумемо увек, каже нешто више него што ми, у својој слабости, можемо

да сазнамо и схватимо; тако да често тек из речи доброг приповедача сазнајемо шта смо учинили, а шта пропустили, шта би требало чинити, а шта не.

Посматрамо ли приповетке за децу Иве Андрића у паралели са његовим целокупним приповедачким опусом, уочићемо извесну сличност. Приповетке настале у времену између светских ратова обележене су мраком, често посвећене описивању утицаја зла на човека и приказивању трагичних догађаја у којима јунаци страдају. И у случају приповедака које говоре о детињству имамо појаву тамних тонова на самом почетку. Обратимо ли пажњу на приповетке *Деца*, *Мила и Прелац*, *Змија*, *Писмо из 1920. године*, видећемо да Андрић у њима уноси измену у погледу на детињство. У приповеткама он детињство приказује као тежак период човековог живота. Детињство престаје да буде безбрижно животно доба, оно више није идеализовано, већ је приказано као део живота који оставља трајне последице деци будући да је заправо препуно мука и проблема. У сусрету са искушењима која живот поставља пред њих у детињству, деца бивају сама и помоћи не налазе ни од родитеља ни од других блиских особа, те Андрић и у овим приповеткама показује да се са највећим животним мукама човек сам хвата у коштац, да му нико у тим тренуцима не може помоћи, те да је заправо препуштен сам себи. Међутим, у приповеткама које се касније појављују, било да тематизују свет детињства или не, почињу да се назире светлији тонови. И поред тешкоћа које живот поставља пред човека, тежиште се помера ка жудњи за животом и уверености да се човек не сме предавати, већ се увек мора супротстављати злу и квару којих је пун свет. Тако Андрић укључује у своје приповетке и другу страну живота у којој су машта, срећа, уметност и нада. Приповетка *Лејенда о њобуни*, која је, хронолошки гледано, последња од Андрићевих приповедака посвећених теми детињства, има посебно место због тога што у себе укључује и метафизичку тему. Андрић,

кроз сећање приповедача, уводи у причу хришћанску легенду о побуни анђела. Приповедач се сећа да је у детињству чуо поменућу легенду коју је по кућама причала побожна старица зарађујући себи хлеб и како је одмах помислио да је човеков живот истоветан са судбином палих анђела, те долази до представе о животу као паду и нади само у завршетак који ће донети мир у непостојању. У основи приповетке налази се истоветна позиција као у есеју *Разговор са Гојом*. Човекова судбина се поистовећује са судбином страдалника који се нашао на пустом острву. У *Разговору са Гојом* поимање човекове судбине је песимистичко и улога уметности се одређује у складу са таквим погледом: „Отуд је свака велика и племенита мисао странац и патник. Отуд неизбежна туга у уметности и песимизам у науци.“ Међутим, на завршетку приповетке *Легенда о њобуни* уведен је другачији поглед на човекову судбину. Живот се поима као највећа вредност, те борба против сила хаоса, зла и мрака у свету постаје човекова дужност и једини могући начин за прихватање света. У таквом поимању поретка у свету уметност се види као човеков ослонац, подршка, па и саборац у борби против бесмисла којим је човек окружен. Светлост која се на крају ове приповетке помаља, симболички се изједначава са истинским знаком спасења.

Милан Алексић

НАПОМЕНА О ИЗДАЊУ

Текстови Андрићевих приповедака о детињству и деци донети су према Критичком издању дела Иве Андрића. Приповетке које смо унели у овај избор налазе се у следећим књигама критички приређених Андрићевих дела:

- Иво Андрић, *Приповејке II*, Српска књижевна задруга, Београд, 1936, Критичко издање дела Иве Андрића, књ. 3, приредила Драгана Грбић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, (*Мила и Прелац*).
- Иво Андрић, *Нове приповејке*, Култура, Београд, 1948, Критичко издање дела Иве Андрића, књ. 4, приредила Марија Благојевић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, (*Змија, Деца, Књија, Писмо из 1920. године*).
- Иво Андрић, *Лица*, Младост, Загреб, 1960, Критичко издање дела Иве Андрића, књ. 5, приредила Слађана Јаћимовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2017, (*У завади са светом, Излеј, На стадиону*).
- Иво Андрић, *Приповејке (1946–1948)*, Критичко издање дела Иве Андрића, књ. 7, приредила Зорица Несторовић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2018, (*Три дечака*).
- Иво Андрић, *Приповејке (1949–1960) I*, Критичко издање дела Иве Андрића, књ. 8, приредио Милан Потребих, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2018, (*На обали*).
- Иво Андрић, *Приповејке (1949–1960) II*, Критичко издање дела Иве Андрића, књ. 9, приредиле Ливија Екмечић, Марија Благојевић и Зорица Несторовић, Задужбина Иве

Андрића, Београд, 2018, (*Аска и вук, Прозор, Екскурзија, Панорама, Кула*).

- Иво Андрић, *Пријоветике (1961–1975)*, Критичко издање дела Иве Андрића, књ. 10, приредила Милица Ђуковић, Задужбина Иве Андрића, Београд, 2018, (*Велики расписи, Лејенда о њобуни*).

БИБЛИОГРАФИЈА ПРИПОВЕДАКА ЗА ДЕЦУ (ИЗБОР)

- Иво Андрић, *Деца*, „Српски књижевни гласник“, Нова серија, књ. 46, бр. 7 (1. децембар 1935), стр. 485–490.
- Нове ѝријовейке*, Култура, Београд, 1948.
- Иво Андрић, *Мила и Прелац*, „Српски књижевни гласник“, Нова серија, књ. 46, бр. 8 (16. април 1936), стр. 573–587.
- Пријовейке II*, Српска књижевна задруга, Београд, 1936.
- Иво Андрић, *Змија*, „Просвјета, календар српског просвјетног и културног друштва 'Просвјета у Сарајеву', 1946, стр. 97–105.
- Нове ѝријовейке*, Култура, Београд, 1948.
- Иво Андрић, *Књија*, „Наша књижевност“, књ. 1, св. 1 (јануар 1946), стр. 29–39.
- Нове ѝријовейке*, Култура, Београд, 1948.
- Иво Андрић, *Писмо из 1920. године*, „Преглед“, год. 1, књ. 1, св. 1 (мај 1946), стр. 27–35.
- Нове ѝријовейке*, Култура, Београд, 1948.
- Иво Андрић, *Три дечака*, „Преглед“, год. 2, књ. 2, св. 7 (јул 1947), стр. 281–287.
- Иво Андрић, *На обали*, „Република“, год. 8, књ. 2, бр. 7 (јул 1952), стр. 1–14.
- Иво Андрић, *Аска и вук*, „Политика“, год. 50, бр. 14382 (1–2. јануар 1953), стр. 8–9.
- Иво Андрић, *Прозор*, „Летопис Матице српске“, год. 129, књ. 371, св. 4 (април 1953), стр. 254–258.
- Иво Андрић, *Излеј*, „Борба“, год. 18, бр. 298 (29. новембар – 1. децембар 1953), стр. 12.
- Лица*, Младост, Загреб, 1960.
- Иво Андрић, *Екскурзија*, „Савременик“, књ. 2, св. 9 (септембар 1955), стр. 193–200.
- Иво Андрић, *На сјадиону*, „Ослобођење“, год. 13, бр. 2880 (1–3. јануар 1956), стр. 10.

Лица, Младост, Загреб, 1960.

Иво Андрић, *Панорама*, (*Ижењерова ѝрича о ѝанорами свијетѝа*), „Литература“, год. 1, бр 7/8 (септембар–октобар 1957), стр. 605–627.

Иво Андрић, *У завади са светиом*, „Политика“, год. 55, бр. 16036 (1–3. јануар 1958), стр. 10.

Лица, Младост, Загреб, 1960.

Иво Андрић, *Кула*, „Борба“, год. 25, бр. 285 (29. новембар – 1. децембар 1960), стр. 12–13.

Иво Андрић, *Велики расѝусѝ*, „Борба“, год. 31, бр. 327 (28–30. новембар 1966) стр. 7.

Иво Андрић, *Леѝенда о ѝобуни*, (*Леѝенда*) „Зора: лист за забаву, поучу и књижевност“, Мостар, 1968/1969, стр. 5–7.

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ

Авдест (авдест, абдес, авдес, хавдес) – ритуално прање код муслимана пре сваке молитве

аванман (аванзман) – напредовање, унапређење

авлија – двориште

аја – муслиманска титула, господин, газда

алмаз – драги камен, дијамант

ајилас – свилена тканина

ашчиница – гостионица, кухиња

Бајалица – басма, песма за врачање; жена која лечи басмом, врачара

бакалин – трговац намирницама на мало

баритон – дубљи мушки глас између баса и тенора

басамак – степеник

бастинион – утврђење

беледија – градска општина

букаџије – окови за ноге, негве

Везир – највиша титула у државној хијерархији Отоманске царевине, управник вилајета

вењак – хладњак од лиснатог грања или биљака пузавица, сеник

Гази (газија) – херој, ратни јунак, победник

џисандо – прелаз с једног на удаљени други тон који се изводи брзим прелажењем прстима преко међутонова

џувно (гумно) – место на којем се врше или млати жито

џурабија – колач од брашна, јаја, шећера, меда или масла

Диванана (диванхана) – просторија на спрату за боравак и разговор

дивизионар – командант дивизије

димије – доњи део муслиманске женске одеће, широке панталоне скупљене око глежњева

дова – муслиманска молитва

доксаи – трем на кући, балкон

Ђердан – огрлица, ланчић који се носи на врату као украс

Ерихерцої – надвојвода

Жіеде – кржљава, неразвијена особа

жиока – летва, уска и дуга даска (за кров, ограду и сл.)

Земан – време, доба

Инферно – пакао

ифшир – рамазанска (празнична) вечера у први сумрак, којом се прекида дневни пост

Јалија – обала, ледина

јомужа – свеже помужено млеко

Кандиљ – посуда од стакла у којој је уље са фитиљем; фењер, кандило

кайислара – стара пушка

кайицик – капијица, мала врата на огради између кућа

касаба – градић, варошица, паланка

кайшехеца – настава веронауке

кайсихизис – учење о хришћанској вери

клинац (клин) – ексер, чавао

койоран – војничка блуза

койшар – административно-територијална јединица од најмање две општине; управна зграда те јединице; срез

кудеља – упредена конопљина влакна

Леніер – сидро, котва

лої – лежај, постеља

Мајаза – магацин, складиште робе

майроски – морнарски, бродарски

махала – градска четврт, улица

мејџеф (мектеб) – муслиманска основна верска школа
менаџ – менза, кантина
милошџа – љубав, наклоност; поклон из љубави
мунара – минаре, торањ на џамији са којег муџезин позива на молитву
мусандра – од дрвета изрезбарени преграци дуж собног зида
мушай – покровац или простирач од козје длаке
мушебак – дрвена решетка на кућном прозору

Нишан – надгробни камен, белег

Перга – танка преграда или ограда
иџедестџал – уметнички израђено постоље; положај
илашња – страх, стрепња
йоџлеушица – кућерак, бедна кућица
ирајка – направа за бацање камена, од коже и гуме
ирекужийи – преболети тешку заразну болест
ирошће – збирна именица од *ирошџаи*, с једне стране заоштрена
 колац у огради

Ракиџа – врста ниске врбе са црвенкастом кором
реденјоџ – дугачак, струкиран мушки капут
рејух – чичак, коров

Саркофаџ – украшени мртвачки ковчег од камена
севај – добро дело
севдалија – љубавник, заљубљеник, занесењак
сидијан – деца, нејач
синија – низак сто округлог облика, софра
сокак – мала улица, узани пролаз
сокл – доњи, мало извучен или обојени део зида
сијешаџи – малаксати, изнемоћи, сустати од напора
сијејно – део ноге од кука до колена
сијрводер – који уклања стрвине, лешеве животиња
сијрвојелац – који једе стрвину

Табак – кожар
џабуре – ниска столица без наслона

шадуи – отворени мртвачки ковчег
шамдурин – ударачки инструмент у виду добоша
шеравија – дуга празнична молитва муслимана
шерзија – кројач
шлайња – оно што се тлапи, привиђа, сањари
шурбе – муслимански надгробни споменик; маузолеј
шуиќало – врста лепка

Тејенак – старински излог дућана
ћулах – мала капа од сукна

Фенрих – најнижи официрски чин у аустријској војсци
фермен – мушки прслук од памука или чоје
фереца – муслимански дуги женски огртач с копреном преко
 лица
филџан – шољица за кафу, без дршке

Хам (ам) – део запрежне коњске опреме
хамал – носач
хоџа – муслимански свештеник

Џиџрес – чемпрес
џифраси – претерано накићен

Чакља – дрвена мотка са куком за привлачење
чакшире – панталоне
чаршија – трговачки део града
чаршилија – становник чаршије
чинели – ударачки инструмент с металним тањирима
чкаљ – биљка са бодљикавим листовима
чокоји – стабло винове лозе на једном корену
чоха (чоја) – квалитетно сукно

Шалваре – дугачке и широке женске паталоне, скупљене око гле-
 жњева
шећерлема – колач са шећером и воћем
шехији – човек који погине за веру

шиљеже – јагње од годину дана

ширић – украсна трака на униформи

шкунор – страни радник

шпекулант – који послује шпекулишући, рачунција

шируца – векна, хлеб дугуљастог облика

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ

Иво Андрић рођен је 9. октобра 1892. године у Доцу код Травника. Детињство је провео у Вишеграду где је завршио основну школу. У Сарајеву је завршио гимназију, а студирао је на универзитетима у Загребу, Бечу, Кракову и Грацу. Докторску тезу под насловом „Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине“ одбранио је у Грацу 1924. године.

Књижевни рад започео је стиховима. Прве песме је објавио 1911. године у часопису „Босанска вила“. Као припадник националне револуционарне организације „Млада Босна“ ухапшен је 1914. године, непосредно по избијању Великог рата. У затвору и интернацији био је све до 1917. године. Време између светских ратова провео је у дипломатској служби, највише у иностранству. Након Првог светског рата најпре објављује књиге лирске прозе: *Ex Ponto* (1918) и *Немири* (1920), а затим и три књиге приповедака у Српској књижевној задрузи: *Пријоветке* (1924), *Пријоветке* (1931) и *Пријоветке II* (1936).

За време Другог светског рата живео је повучено у Београду пишући романе *На Дрини ћуприја*, *Травничка хроника* и *Госпођица* које објављује током 1945. године. Након Другог светског рата објављује две књиге приповедака: *Нове пријоветке* (1948) и *Лица* (1960), затим роман *Проклетиа авлија* 1954. године, а из заоставштине су посмртно објављени збирка приповедака *Кућа на осами* 1976. године, недовршен роман *Омер-йаша Лаџас* 1976. године, као и већи број књижевних радова мањег обима.

Иво Андрић је постао дописни члан Српске краљевске академије 1926. године, а редовни члан 1939. године. Приступну беседу под насловом *О Вуку као њисцу* одржао је у Српској академији наука и уметности 1946. године.

Нобелову награду за књижевност добио је 1961. године.

Умро је у Београду, 13. марта 1975. године.

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР

Милан Алексић: Андрићеве приповетке о деци и детињству . . . 7

ДЕЦА И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

Деца	29
Мила и Прелац	36
Змија	56
Књига	69
Писмо из 1920. године	85
Три дечака	100
На обали	110
Аска и вук	133
Прозор	142
Излет	148
Екскурзија	157
На стадиону	166
Панорама	171
У завади са светом	200
Кула	207
Велики распуст	214
Легенда о побуни	221

НАПОМЕНЕ

Напомена о издању	229
Библиографија приповедака за децу (избор)	231
Мање познате речи	233
<i>Белешка о њисцу</i>	239

Иво Андрић
ДЕЦА И ДРУГЕ ПРИПОВЕТКЕ

Издавач
СРПСКА КЊИЖЕВНА ЗАДРУГА
Београд, Краља Милана 19

За издавача
Душко Бабић

Главни уредник
Драган Лакићевић

Припрема и корице
Радомир Милић

Штампа
ТЕРЦИЈА
Бор

ISBN 978-86-379-1541-6